

Записуючи часом деякі нові події й цікаві спогади, пов'язані з моїм давнім і найближчим другом Шерлоком Холмсом, я щоразу наражався на труднощі, причиною яких було його ставлення до публічного розголосу. Йому, скромному й насмішкуватому, завжди були нелюбі галасливі вихваляння. Після блискучого завершення кожної справи він щиро тішився, поступившись успіхом якомусь із хвацьких поліційних чиновників, і з притаманною йому дошкульною посмішкою слухав гучний хор привітань на чужу адресу. Зрозуміло, що не брак цікавого матеріалу, а саме ця поведінка мого друга призвела до того, що в останні роки мені вряди-годи щастило опублікувати свої нові записи. Річ у тім, що моя участь у його пригодах була для мене справою честі, отож я мав бути розважливий і стриманий.

Уявіть собі моє здивування, коли я минулого вівторка дістав від Холмса телеграму, — він ніколи не писав листів, якщо можна було обійтися телеграмою. В ній ішлося:

"Чому б вам не написати про Корнвелський жах — найдивовижнішу пригоду з мого досвіду".

Важко було збагнути, що освіжило в його пам'яті цю пригоду, яка дивна обставина пробудила в нього бажання, щоб я переповів її, але побоюючись одержати від нього наступну телеграму зі звісткою, що він передумав, я негайно відшукав нотатки про всі подробиці пригоди й тепер пропоную цю розповідь читачам.

То було навесні 1897 року, коли Холмсове залізне здоров'я похитнулося після важкої, напруженої праці — тим паче, що й сам він себе не щадив. У березні того року доктор Мур Еґер з Гарлі-стрит — про його драматичне знайомство з Холмсом я колись ще розповім — наголосив, що славетному детективові слід тимчасово облишити всі справи й добре відпочити, якщо він не хоче остаточно підірвати своє здоров'я. Холмс поставився до цього байдуже, бо сила його розуму аж

ніяк не залежала від фізичного стану, але після застереження лікаря, що він тоді взагалі не зможе працювати, погодився змінити навколишнє середовище. Отож навесні того року ми оселилися в невеликому будиночку біля бухти Полдью, на самісінькому краї Корнвелського півострова.

Цей химерний край цілком пасував до похмурого настрою мого пацієнта. З вікон нашого вибіленого будиночка, що височів на зеленому мисі, видно було все лиховісне півколо затоки Маунтс — давньої смертельної пастки для вітрильників, з її чорними скелями й підводними рифами, на яких зустріли смерть безліч моряків. Коли вітер віяв з півночі, затока здавалася тихою, спокійною і манила до себе знесилені штормом судна, обіцяючи їм затишок і прихисток. Але раптом з південного заходу налітав ураган, корабель зривався з якоря, й біля берега, в піні бурунів, починалася боротьба на смерть. Досвідченіші моряки обходили це пекельне місце якнайдалі.

Суходіл у нашій околиці здавався таким же понурим, як і море. Це був край сумних, безлюдних боліт, серед яких лише самотні дзвіниці вказували місця стародавніх сіл. Усюди видніли сліди якогось зниклого племені, що давно вже вимерло й нагадувало про себе хіба дивовижними кам'яними спорудами, розкиданими тут і там могилами й земляними валами, що збереглися з часу якихось передісторичних боїв. Таємничість і чари цієї місцевості, сповнені духом давніх часів, заповнили уяву мого друга, й він увесь час гуляв болотами, міркуючи про щось на самоті. До того ж, увагу його привернула корнвелська говірка, і він, як я пам'ятаю, висунув думку, що вона споріднена з халдейською мовою і занесена сюди фінікійськими купцями, які приїздили по олово. Він виписав собі купу мовознавчих книжок і засів уже розвивати своє припущення, аж тут, на мій превеликий жаль і його щирі радість, ми, серед цієї країни загадок, самі опинилися перед таємницею — складнішою, цікавішою і набагато загадковішою за будь-яку з тих, що змусили нас покинути Лондон. Наше скромне затишне життя й відпочинок було грубо перервано; ми закрутились у вирі подій, що вразили не тільки Корнвел, а й цілу Західну Англію. Багато хто з моїх читачів пригадує, напевно, про

"Корнвелський жах", як це тоді звалось, хоч мушу сказати вам, що лондонські газети подали про нього небагато відомостей. Лише тепер, через тринадцять років, я можу розповісти вам про справжні подробиці тієї дивної пригоди.

Я вже згадував, що поодинокі дзвіниці вказували на села, розкидані в цій частині Корнвела. Найближче до нас було сільце Триденік-Воллес, де хатинки двох сотень мешканців тулилися до стародавньої, порослої мохом церкви. Священик тамтешньої парафії, містер Раундгей, захоплювався археологією — на цьому ґрунті вони з Холмсом і познайомились. То був привітний черевань середнього віку, що добре знав тутешні місця. Якось він запросив нас випити чаю, і в нього ми зустрілися з містером Мортімером Трідженісом, заможним джентльменом, що поповнював убогі прибутки священика, наймаючи кімнати в його великому, недоладно побудованому домі. Неодружений містер Раундгей радів з того, хоч і мав небагато спільного з своїм квартирантом, худорлявим чорнявим чоловіком в окулярах, що скидався на каліку-горбаня. Пригадую, що за час наших коротких відвідин священик видався нам невтомним балакуном, а його квартирант був напрочуд мовчазний, сумний, задумливий; він сидів, утупившись очима в одну точку, і переймався, напевно, якимись власними думками.

Отож у вівторок, коли ми курили люльки після сніданку, готуючись до щоденної прогулянки болотами, до нашої маленької вітальні вбігли двоє цих чоловіків.

— Містере Холмсе, — захекано промовив священик, — цієї ночі сталося щось незбагненне й трагічне. Це нечувано! Дякувати Богові, що Він вчасно послав вас сюди, бо якщо хто-небудь в Англії й зможе допомогти нам, то це ви.

Я поглянув на настирливого священика не надто лагідно, але Холмс, витягнувши люльку з рота, насторожився, мов старий гончак, що почув клич мисливця. Він показав рукою на канапу, й наш стривожений відвідувач зі своїм схвильованим товаришем посідали на неї. Містер Мортімер

Трідженіс краще володів собою, ніж містер Раундгей, проте гарячкове тремтіння його тонких рук і блиск у темних очах свідчили, що він хвилюється аж ніяк не менше.

— Хто розповідатиме, я чи ви? — спитав він священика.

— Я не знаю, що у вас скоїлось, але якщо вже ви відкрили це, то розповідайте: адже священик дізнався про це вже від вас, — мовив Холмс.

Я поглянув на поспіхом одягненого священика та його охайного квартиранта, що сидів поруч, і в душі посміхнувся з того здивування на їхніх обличчях, яке викликав звичайний Холмсів висновок.

— Дозвольте спершу мені сказати кілька слів, — мовив священик, — і тоді ви самі судитимете, що краще — вислухати подробиці від містера Трідженіса чи негайно бігти на місце тієї таємничої пригоди. Річ у тім, що наш друг учора ввечері був у гостях у своїх братів — Овена та Джорджа — й сестри Бренді в їхньому домі в Триденік-Ворта, що біля давнього кам'яного хреста на болоті. Він пішов звідти після десятої години; перед тим вони грали в їдальні в карти, всі були здорові і в чудовому гуморі. Але сьогодні вранці, ще до сніданку, — містер Трідженіс завжди встає дуже рано, — він пішов погуляти до околиць їхнього будинку, і тут його наздогнав екіпаж доктора Річардса, якого, як виявилось, негайно викликали до Триденік-Ворта. Природно, що містер Мортімер Трідженіс сів до нього в екіпаж. Діставшись Триденік-Ворта, вони побачили щось неймовірне. Два брати й сестра так само були за столом: перед ними досі були розкидані карти, але свічки догоріли до самісіньких свічників. Сестра лежала в кріслі мертва, а обабіч неї сиділи брати: вони реготали, співали, щось вигукували, — одне слово, втратили глузд. Усі троє — мертва жінка й двоє божевільних чоловіків — мали на обличчях вираз невимовного жаху, на який було страшно дивитися. У будинку не було ніяких сторонніх людей, крім місіс Портер, старої куховарки та економки, яка запевнила, що цілу ніч міцно спала й нічого не чула. Жодної речі не було вкрадено чи пересунуто, й зовсім незрозуміло, чого вони так

перелякалися, що жінка померла, а двоє дужих чоловіків збожеволіли. Оце і все, містере Холмсе, тож якщо ви допоможете нам з'ясувати, що сталося, то зробите велику справу.

Я сподівався, що якимось чином умовлю свого друга повернутись до відпочинку, що був метою нашої подорожі; але варто було поглянути на його напружене обличчя й нахмурені брови, як стало зрозуміло, що мої надії марні. Він трохи посидів мовчки, переймаючись дивовижною драмою, що порушила наш спокій.

— Я візьмуся за цю справу, — сказав він нарешті. — Як на мене, це щось незвичайне. Ви самі були там, містере Раундгей?

— Ні, містере Холмсе. Тільки-но містер Трідженіс розповів усе мені, як ми побігли до вас poradитися.

— Як далеко будинок, що в ньому сталася ця трагедія?

— Десь за милю звідси.

— То вирушаймо разом. Але спершу, містере Мортімере Трідженісе, я хотів би дещо запитати у вас.

Увесь цей час містер Трідженіс мовчав, але я помітив, що в душі він стривожений не менше за метушливого, балакучого священика. Він сидів блідий, зі скривленим обличчям; його занепокоєний погляд спинився на Холмсові, а худі руки гарячково зчепилися. Коли він слухав цю страшну історію про нещастя з його родиною, бліді уста в нього тремтіли, а темні очі ніби віддзеркалювали жах тієї пригоди.

— Питайте, що хочете, містере Холмсе, — бадьоро сказав він. — Хоч і важко про це говорити, але я відповідатиму тільки правду.

— Розкажіть мені про вчорашній вечір.

— Гаразд, містере Холмсе. Як священник уже розповідав, я там повечеряв, а потім мій старший брат Джордж запропонував зіграти у віст. Ми сіли грати близько дев'ятої години. Коли я зібрався додому, було чверть на одинадцятку. Я залишив їх, коли вони ще сиділи за столом, здорові й веселі.

— Хто випустив вас?

— Місіс Портер уже лягла спати, тож я виходив сам. Я сам зачинив за собою двері. Вікно кімнати, де ми сиділи, було на засувці, а штора — відслонена. Сьогодні вранці там усе було так само, тож немає причини думати, що там побував хтось чужий. І все-таки це страх довів моїх братів до божевілля, страх убив Бренду — якби ви бачили, як вона лежала, перекинувши голову через бильце крісла! Мені вже до смерті не забути цієї кімнати.

— Те, що ви розповідаєте, видається більше ніж дивним, — мовив Холмс. — Як я розумію, у вас немає жодної версії про те, що з ними сталося?

— Щось диявольське, містере Холмсе, диявольське! — вигукнув Мортімер Трідженіс. — Щось потойбічне проникає до кімнати й відбирає в людей розум. Хіба людина здатна на таке?

— Боюся, — мовив Холмс, — що коли людям це не під силу, то й мені не під силу. Але, перш ніж пристати на вашу думку, нам треба спробувати знайти природну причину. Щодо вас, містере Трідженісе, то ви, як я зрозумів, не ладнали зі своїми родичами, — адже вони жили разом, а ви окремо?

— Так і є, містере Холмсе, але це справа минулого. Ми мали олов'яні копальні в Редруті, та потім продали їх компанії, дістали добрі гроші й виїхали звідти. Правду кажучи, ми посварилися, ділячи ці гроші, й на

деякий час розійшлися, але що було, те минулось, і тепер ми знову найкращі друзі.

— Повернімося до вчорашнього вечора, який ви провели разом. Ви не пригадуєте чогось, що могло б пролити хоч якесь світло на цю трагедію? Подумайте як слід, містере Трідженісе, бо будь-який натяк може стати мені в пригоді.

— Ні, нічого, сер.

— Як почувалися ваші рідні?

— Якнайкраще.

— Вони не були знервовані? Не передчували якоїсь небезпеки?

— Ні, ніколи.

— Більше ви нічого не додасте, щоб допомогти мені?

Мортімер Трідженіс на якусь мить напружив пам'ять.

— Мені спало на думку лише одне, — сказав він нарешті. — Коли ми були за столом, я сидів спиною до вікна, а брат Джордж, мій партнер по картах, — обличчям. Раптом я помітив, що він уважно дивиться через моє плече, і я теж озирнувся й поглянув туди. Вікно було зачинене, але штора — відслонена, тож я зміг розгледіти кущі серед травника, й мені здалося на мить, ніби там щось ворухиться. Я навіть не зрозумів, чи то людина, чи тварина, але подумав, що там хтось є. Коли я спитав брата, куди він дивиться, той відповів, що йому теж щось примарилось. От і все, що я можу сказати.

— Ви не цікавилися, що це було?

— Ні, я просто не взяв це до уваги.

— Коли ви пішли звідти, у вас не було передчуття лиха?

— Анітрохи.

— Мені не зовсім зрозуміло, як ви так швидко довідались про трагедію.

— Я звичайно рано встаю і йду перед сніданком гуляти. Сьогодні вранці я тільки-но вийшов, як мене наздогнав в екіпажі лікар. Він сказав мені, що стара місіс Портер послала по нього хлопця й просила негайно приїхати. Я скочив у екіпаж, і ми помчали. Там ми відразу кинулися до цієї страшної кімнати. Свічки й камін погасли вже давно, і всі вони сиділи в темряві аж до світанку. Лікар сказав, що Бренда померла щонайменше шість годин тому. Жодних слідів насильства не було. Вона лежала в кріслі, перекинувшись через бильце. Джордж із Овеном співали на різні голоси й бурмотіли, наче дві величезні мавпи. О, як це було жахливо! Я ледве це витримав, а лікар аж пополотнів. Йому стало зле, й він упав у крісло, — добре, що нам не довелося приводити його до тями.

— Дивовижно, справді дивовижно! — мовив Холмс, підводячись і беручи капелюх. — Гадаю, нам треба негайно вирушити до Триденік-Ворта. Мушу зізнатися, що мені нечасто траплялася справа, яка з першого ж погляду здавалася б такою незвичайною.

* * *

Того ранку наш розслід майже не просунувся вперед. Зате майже відразу стався випадок, що справив на мене гнітюче враження. Ми йшли до місця трагедії вузьким, звивистим путівцем. Почувши торохтіння карети, ми зійшли на узбіччя, щоб пропустити її. Коли вона промчала повз нас, я встиг побачити за піднятим склом віконця перекошене, витріщене

обличчя. Ці вибалушені очі й вишкірені зуби промайнули, як жахливе видиво.

— Мої брати! — скрикнув, збліднувши, Мортімер Трідженіс. — Їх везуть до Гелстона.

Ми з жахом дивилися вслід чорній кареті, що гримотіла по дорозі. Потім знову вирушили до будинку, де господарів спіткала така страшна доля.

Це була простора світла будівля, схожа радше на віллу, з великим садком, де завдяки м'якому корнвелському осонню вже буюли весняні квіти. В цей садок якраз і виходило вікно вітальні, крізь яке, за словами Мортімера Трідженіса, проник злий дух і відібрав у господарів розум. Перш ніж ступити на ґанок, Холмс поволі, замислено пройшовся стежкою між квітниками. Як я пригадую, він був такий задуманий, що перекинув лійку, й на стежку, обливши наші ноги, хлюпнула вода. У будинку нас зустріла економка місіс Портер — старенька корнвелка, що хазяйнувала тут із молоденькою дівчиною-помічницею. Вона охоче відповіла на всі Холмсові запитання. Ні, вночі вона нічого не чула. Господарі останнім часом були в доброму гуморі: вона ніколи не бачила їх такими радісними й веселими. Увійшовши вранці до кімнати й побачивши те страшне товариство біля столу, вона з переляку знепритомніла. Отямившись, вона відчинила вікно, щоб впустити свіжого вранішнього повітря, кинулася на дорогу, стріла там фермерового хлопця й послала його по лікаря. Господиня лежить у спальні нагорі, якщо ми хочемо поглянути на неї. Братів ледве заштовхнули до карети четверо здорованів-санітарів. А сама вона ні дня не залишиться тут і сьогодні ж виїде до рідних у Сент-Айвс.

Ми зійшли нагору й оглянули тіло. Міс Бренда Трідженіс була надзвичайною красунею, — це було помітно навіть зараз. І по смерті її смагляве, тонке обличчя було дуже гарне, хоч і позначеним слідами жаху — її останнього відчуття. Зі спальні ми пішли вниз до вітальні, де сталася ця трагедія. В каміні ще з вечора дотлівав попіл. На столі стояли чотири

догорілі свічки й лежали розкидані карти. Стільці було відсунуто до стін, але інших речей ніхто не торкався ще з ночі. Холмс легкими, швидкими кроками обійшов кімнату: він сідав на різні стільці, пересував їх і розставляв так, як було напередодні. Він роздивився, як добре видно з різних місць садок, оглянув підлогу, стелю, камін, але жодного разу я не помітив ні раптового блиску в його очах, ні стиснутих уст, які підказали б мені, що його думку осяяла іскра здогаду.

— Навіщо палили в каміні? — спитав він несподівано. — Невже навіть весняного вечора таку невелику кімнату опалюють?

Мортімер Трідженіс пояснив, що ввечері було вогко й холодно. Тому, коли він прийшов, запалили камін.

— Що ви чинитимете далі, містере Холмсе? — спитав він.

Мій друг усміхнувся і поклав руку на моє плече.

— Гадаю, Ватсоне, мені знову слід узятися за люльку й викликати ваші справедливі докори, — мовив він. — З вашого дозволу, джентльмени, ми повернемося додому, бо я не певен, чи зможу знайти тут щось нове. Я перегляну всі відомі деталі, містере Трідженісе, й коли мені спаде щось на думку, негайно повідомлю вас із священиком. А зараз — бувайте.

Коли ми повернулися до будиночка в Полдью, Холмс поринув у цілковиту мовчанку. Він уместився з ногами в глибоке крісло, і його зморене, аскетичне обличчя потонуло в сизих хмарах тютюнового диму; чорні брови стулилися біля перенісся, чоло перерізали зморшки, очі вступили в одну точку. Нарешті він кинув люльку й підхопився.

— Нічого не виходить, Ватсоне! — сказав Холмс, усміхаючись. — Ходімо краще погуляймо серед скель і пошукаймо крем'яні стріли. Скоріше ми знайдемо їх, ніж ключ до цієї загадки. Примушувати мозок

працювати, коли бракує матеріалу, — все одно, що марно перегрівати машину. Він розлетиться на друзки. Морське повітря, сонце й терпіння — це все, що нам треба, Ватсоне, а решта прийде сама собою.

— А тепер спокійно обговорімо наше становище, Ватсоне, — вів далі він, коли ми йшли стежкою понад урвищем. — Треба твердо засвоїти хоча б те, що нам відомо, щоб розставити по місцях свіжі факти, коли вони з'являться. Насамперед слід домовитися, що диявольські підступи тут ні до чого. Викиньмо це з голови. От і гаразд. Тоді перед нами є три нещасні особи, що стали жертвами якогось навмисного чи випадкового злочину, скоєного людиною. Це — основа. Тепер ось що: коли це сталося? Якщо розповідь містера Мортімера Трідженіса правдива, то це сталося відразу після того, як він пішов. Напевно, через кілька хвилин, — це вельми важлива річ. Карти ще лежать на столі. Господарі цієї години звичайно йдуть спати. Але вони сидять і далі, навіть не відсунувши стільців. Отож повторюю: це сталося відразу після того, як він пішов, і не пізніше за одинадцяту годину вечора.

Тепер простежмо, скільки зможемо, що робив Мортімер Трідженіс, коли вийшов з кімнати. Це зовсім просто, й він начебто поза підозрою. Знаючи мої методи, ви, мабуть, здогадалися, що ця досить-таки незграбна витівка з лійкою знадобилась мені лише для того, щоб одержати виразний слід його ноги. На вологому піску він чудово відбився. Вчора ввечері, як ви пам'ятаєте, теж було вогко, тож я легко, шукаючи такі самі сліди, простежив його шлях. Він, схоже, швидко подався до будинку священика.

Якщо Мортімер Трідженіс зникає зі сцени, то перед картярами з'являється інша особа. Що це за особа, і як їй вдалося так усіх перелякати? Це не може бути місіс Портер. Вона тут, мабуть, ні до чого. Чи можна довести, що хтось підкрався з садка до вікна і своєю появою навів такий страх? Єдине, що наводить на цю думку, походить знову-таки зі слів Мортімера Трідженіса, який казав, що його брат помітив, як у садку щось ворухиться. Це справді дивно, бо вечір був дощовий, хмарний і темний. Якщо хтось задумав перелякати цих людей, він мав

притулитися обличчям до шибки, щоб його побачили. А під вікном — квітник три фути завширшки, й на ньому — жодного сліду. Важко уявити собі, як незнайомець за цих обставин міг усіх так перелякати; до того ж, ми не бачимо жодної можливої причини для такого дивовижного вчинку. Відчуваєте, де тут труднощі, Ватсоне?

— Авжеж, — переконано відповів я.

— І все ж таки, якщо ми дістанемо більше матеріалу, то подолаємо ці труднощі, — мовив Холмс. — Мені здається, що в ваших грубесних хроніках знайдеться ще кілька таких таємничих випадків. Проте облишмо цю справу, доки не дістанемо точніших фактів, і присвятімо решту ранку пошукам неолітичної людини.

Я вже, здається, говорив про здатність мого друга цілком відвертати свою увагу від будь-якої справи, але ніколи не дивувався йому так, як того весняного ранку в Корнвелі, коли дві години поспіль він розводився про кельтів, крем'яні стріли й черепки так безжурно, ніби ніякої моторошної таємниці й сліду не було. Лише опівдні, повернувшись додому, ми побачили, що на нас чекає відвідувач, який одразу нагадав нам про цю справу. Він не мав потреби розповідати нам, хто він такий. Могутня постать, пооране зморшками обличчя з вогняними очима і яструбиним носом, висока кучма сивого волосся, золотава з сивиною борода, що пожовкла біля уст від незмінної сигари, — всі ці прикмети були добре знані і в Лондоні, і в Африці й могли належати лише грізній особі доктора Леона Стерндейла, уславленого мандрівника та мисливця на левів.

Ми чули, що він мешкає в цій окрузі, й зо два рази бачили його росляву постать на болотах. Проте він не прагнув до знайомства з нами, та й нам це не спадало на думку, бо відомо було, що саме любов до самотності спонукає його проводити між мандрівками більшу частину днів у маленькій хатинці, схованій у гайку коло Бічем-Ерієнс. Там він жив зовсім самотньо, серед своїх книжок і мап, сам по-простому господарював і анітрохи не цікавився справами сусідів. Через те на мене

справив враження той запал, з яким він розпитував Холмса, чи пощастило йому хоч що-небудь розгадати в цій таємничій історії.

— Тутешня поліція зовсім спантеличена, — сказав він, — може, ваш багатий досвід запропонує хоч якусь розв'язку. Я прошу вас довіритись мені лише тому, що під час моїх постійних відвідин цього краю я близько заприятелювався з родиною Трідженісів, — вони мої родичі з боку матері-корнвелки. Тож природно, що їхня страшна доля приголомшила мене. Мушу сказати вам, що я саме вирушив до Африки й був уже в Плімуті, коли ж це сьогодні вранці дістав цю новину, отож негайно повернувся, щоб допомогти в розслідді.

Холмс підняв брови:

— І через те ви зійшли з пароплава?

— Попливу наступним.

— Боже мій! Оце дружба!

— Я вже казав, що ми родичі.

— Так, так, з боку матері. Ваші речі були вже на судні?

— Лише деякі, більша частина ще залишалася в готелі.

— Зрозуміло. Але хіба могла ця новина потрапити сьогодні вранці до плімутських газет?

— Ні, сер, я одержав телеграму.

— Від кого, дозвольте спитати?

Худе обличчя мандрівника спохмурніло:

— Ви надто вже допитливі, пане Холмсе.

— Це мій фах.

Доктор Стерндейл ледве опанував себе.

— Не бачу рації приховувати це від вас, — мовив він. — Телеграму мені послав містер Раундгей, священник.

— Дякую, — сказав Холмс. — А щодо вашого першого запитання, то можу відповісти, що не зовсім ще з'ясував для себе суті цієї справи; проте сподіваюся, що дійду якогось висновку. Поки що це все.

— То, може, ви хоча б скажете, кого підозрюєте?

— Ні, на це я не можу відповісти.

— Тоді я прийшов сюди даремно. Не марнуватиму далі вашого часу.

Славетний доктор, широко ступаючи, пішов з будинку, помітно роздратований; через п'ять хвилин слідом за ним подався і Холмс. Аж до вечора я не бачив його. Коли він повернувся, то з його втомленої ходи й похмурого обличчя я зрозумів, що розслід анітрохи не посунувся вперед. Він переглянув телеграму, що чекала на нього, і жбурнув за ґратці каміна.

— Це з готелю в Плімуті, Ватсоне, — мовив він. — Я дізнався його назву в священника й послав туди телеграму, щоб перевірити слова доктора Леона Стерндейла. Він справді сьогодні ночував там, і частина його речей справді поплавла до Африки; сам він повернувся, щоб бути присутнім під час розсліду. Що ви на це скажете, Ватсоне?

— Він надто вже цікавиться нашою справою.

— Надто цікавиться, отож. Ось нитка, за яку ми ще не вхопилися, а вона може вивести нас із лабіринту. Збадьоріться, Ватсоне, бо я певен, що в наших руках ще не весь матеріал. Коли ми зберемо його повністю, всі труднощі будуть позаду.

Я не сподівався ні того, як скоро збудуться ці Холмсові слова, ні того, яким зловісним виявиться наше нове відкриття, що визначить свіжий напрям наших розшуків. Уранці, під час гоління біля вікна, я почув стукіт копит і, поглянувши на дорогу, побачив, як нею щодуху жене двоколка. Вона зупинилася біля наших воріт, із неї вискочив наш друг-священик і з усіх ніг помчав стежкою через садок. Холмс уже встиг одягтись, і ми з ним побігли назустріч.

Наш відвідувач так розхвилювався, що ледве міг говорити, але врешті, відсапуючись, зайшовся криком.

— Ми в полоні диявола, містере Холмсе! Моя бідолашна парафія в полоні диявола! — кричав він. — Там оселився сатана! Ми всі у нього в руках! — Із хвилювання він пританцьовував на місці, й це здавалося б дуже кумедним, якби не його сіре обличчя й божевільні очі. Нарешті він випалив свою страхітливую звістку:

— Містер Мортімер Трідженіс помер цієї ночі так само, як і його сестра!

Холмс ураз підхопився:

— Чи вистачить місця для нас у вашій двоколці?

— Так, вистачить.

— Тоді, Ватсоне, зачекаймо з сніданком. Містере Раундгей, ми до ваших послуг. Мерщій, мерщій, поки там нічого не попересували!

Квартирант займав у будинку священика дві окремі кутові кімнати, розташовані одна над одною. Внизу була простора вітальня, вище — спальня. Під вікнами було видно крокетний майданчик. Ми приїхали раніше за лікаря й поліцію, тож сюди ще ніхто не входив. Дозвольте мені достеменно описати сцену, яку ми побачили того туманного березневого ранку. Вона ніколи не зітреться з моєї пам'яті.

Повітря в кімнаті було важке й задушливе. Якби служниця не відчинила зранку вікна, дихати тут було б зовсім неможливо. Однією з причин цього була лампа, що досі чадила на столі. Перед нею сидів у кріслі померлий: його тонка борідка стала диба, окуляри були зсунуті на чоло, а смагляве, худе обличчя, обернене до вікна, так само скривилося з жаху, як і в небіжчиці сестри. Зі зведених судомою рук і ніг, з переплетених пальців було видно, що він, умираючи, заціпенів зі страху. Містер Трідженіс був одягнений, хоч і помітно було, що поспіхом. Оскільки ми вже знали, що ввечері він спокійно ліг спати, виходило, що свій трагічний кінець він зустрів уранці.

Тільки-но ми увійшли до фатальної кімнати, як Холмсова зовнішня байдужість миттю змінилася бадьорістю. За хвилину він зібрався на силі, насторожився, його очі заблищали, обличчя застигло, руки й ноги гарячково заметушилися. Він вискочив на майданчик, вліз через вікно назад, обійшов кімнату, побіг нагору до спальні, — мов гончак, що зачув дичину. Він швидко оглянув спальню й відчинив вікно; тут, мабуть, у нього з'явилася нова причина для збудження, бо він визирнув звідти з вигуком задоволення. Потім кинувся сходами вниз, вискочив через вікно в садок, упав долілиць на траву, підскочив і знову майнув до кімнати, як мисливець, що пильнує здобич. Особливо старанно він оглянув звичайнісіньку лампу у вітальні і навіть виміряв її об'єм. Потім обережно розгледів крізь лупу абажур, що покривав верхню частину скла, зішкріб з нього зовні трохи кіптяви й зібрав її в конверт, який сховав до записника.

Врешті-решт, коли з'явилися лікар з поліцією, він подав знак священикові, й ми втрьох вийшли на моріжок.

— Радий повідомити, що мої розшуки не були марні, — зауважив він. — Я не збираюсь обговорювати цю справу з поліцією, але дуже прошу вас, містере Раундгей, засвідчити інспекторові мою пошану і звернути його увагу на вікно в спальні й лампу у вітальні. Кожна ця річ — підозріла, а разом вони наводять на певні висновки. Якщо поліції знадобляться новіші відомості, буду радий бачити інспектора в себе. А тим часом, Ватсоне, краще ходімо звідси.

Можливо, полісменів розсердило втручання приватного детектива, а може, вони уявили собі, що йдуть належним шляхом, проте наступні два дні ми нічого про цю справу не чули. Холмс ці дні вряди-годи бував удома, а якщо й бував, то кутив люльку чи дрімав у кімнаті; свої тривалі прогулянки сільськими дорогами він здійснював на самоті, повертаючись пізно, без жодного слова про те, де побував. Щоправда, один його дослід відкрив мені напрямок цих розшуків. Він купив лампу — таку саму, що горіла в кімнаті Мортімера Трідженіса того трагічного ранку. Наповнивши її гасом, яким користувалися в будинку священика, він уважно підрахував, за який час вона вигоряє. Інший його дослід виявився менш приємним, і про нього я ніколи не забуду.

— Згадайте-но, Ватсоне, — зауважив він одного разу, — що в усіх свідченнях, які ми чули, є дещо спільне. А саме — те, як діяло повітря кімнати на кожного, хто заходив туди першим. Пам'ятаєте, як лікар, ступивши до кімнати, впав там у крісло, мало не знепритомнівши? Невже забули? А я чудово пам'ятаю, що це було саме так. А тепер пригадайте, як місіс Портер, економка, розповіла нам, що їй стало зле в тій кімнаті, тож вона відчинила вікно. А з іншої пригоди — смерті самого Мортімера Трідженіса — ви повинні пам'ятати про ту страшну задуху в кімнаті, хоча служниця й відчинила там вікна. Ця служниця, як я потім довідався, так заслабла, що мусила лягти в ліжку. Погодьтеся, Ватсоне, що всі ці речі дуже підозрілі. Обидва рази одне й те саме — отруєне повітря. Обидва рази в кімнаті щось горіло — спершу камін, потім лампа. Вогонь у каміні

був ще потрібен, але лампу засвітили, — як видно з рівня гасу в ній, — уже на світанні. Чому? Звичайно, через те, що між цими трьома речами — запаленим каміном, задухою і, врешті, божевіллям чи смертю цих нещасних людей — є певний зв'язок. Зрозуміло?

— Здається, так.

— Принаймні візьмімо це за попереднє припущення. Припустімо також, що обидва рази там горіла речовина, яка дивним чином отруїла повітря. Чудово. Першого разу — у випадку з родиною Трідженісів — цю речовину кинули в камін. Вікно було зачинене, але отруйні випари, звичайно, виходили через димар. Тому дія отрути виявилася слабшою, ніж у другому випадку, коли випари не мали виходу. Це помітно з її наслідків, бо першого разу померла лише жінка — створіння слабше й чутливіше, — а чоловіки збожеволіли, що є, мабуть, першою стадією отруєння. Другого разу отрута подіяла повністю. Таким чином, ці подробиці підтверджують думку про дію отруйних випарів.

Міркуючи так, я, зрозуміло, сподівався знайти в кімнаті Мортімера Трідженіса якісь рештки цієї речовини. Звичайно, їх слід було шукати на ламповому абажурі. Як я й гадав, там було нашарування кіптяви, а скраю — бурі порошинки, які не встигли згоріти. Половину їх, як ви бачили, я зішкріб і сховав у конверт.

— Чому лише половину, Холмсе?

— Я не маю звички ставати на дорозі в поліції, любий мій Ватсоне. Я залишив їм усі докази, які відшукав. Чи знайдуть вони отруту на абажурі, чи ні — то вже їхня справа. А тепер, Ватсоне, засвітімо нашу лампу, але спершу відчинімо вікно, щоб запобігти передчасній загибелі двох корисних членів суспільства. Сідайте-но до цього крісла біля вікна, якщо тільки ви, як людина розважлива, не вирішили відступити. О, я бачу, що ви не відступаєте! Недаремно, Ватсоне, я завжди вірив вам. Сам я сяду проти вас, щоб бути на однаковій відстані від лампи. Двері залишмо

напіввідчиненими. Тепер ми обидва можемо спостерігати один за одним, і тільки-но симптоми стануть тривожними, як дослід треба негайно припинити. Зрозуміло? Тепер я беру наш порошок, — тобто його рештки, — з конверта й кладу на засвічену лампу. Отак! А тепер, Ватсоне, сідайте й чекайте, що буде.

Чекати довелося зовсім не довго. Тільки-но я сів у крісло, як відчув важкий, солодкавий, нудотний дух. Із першого вдиху розум мій потьмарився, і я втратив владу над собою. Перед очима заклубочилась густа чорна хмара, і я несподівано відчув, що саме в цій хмарі ховається щось найстрахітливіше, найхімерніше, що тільки є в світі, й ця невидима сила здатна відібрати в мене життя. Кружляючи й коливаючись у цьому чорнім тумані, тьмяні привиди провіщали неминучу появу чогось моторошного, сама думка про що огортала мою душу тінню. Я похолов з жаху. Я відчув, як волосся моє стало диба, очі вибалушилися, рот широко роззявивсь, а язик став неначе ватяний. Я спробував скрикнути, але почув лише десь здалека якесь хрипке каркання й ледве зрозумів, що то мій власний голос. Тієї ж миті, відчайдушним зусиллям розірвавши лиховісну хмару, я поглянув на Холмса й побачив його обличчя, бліде, застигле, скривлене з жаху, — те саме я нещодавно бачив на обличчях померлих. Це видиво на якусь мить надало мені сили. Я скочив з крісла, обхопив Холмса обома руками й потяг, похитуючись, до дверей; через хвилину ми обидва лежали на моріжку, відчуваючи, як яскраве сонячне проміння розвіює хмару страху, що скував нас. Він поволі зникав з наших душ, мов уранішній туман, аж поки до нас не повернулися здоровий глузд і спокій. Ми сиділи на траві, витираючи піт із чола, й стривожено помітили один в одного на обличчі останні ознаки нашого жахливого дослідів.

— Далебі, Ватсоне! — мовив нарешті Холмс непевним голосом. — Щиро дякую вам і прошу пробачення. В жодному разі не можна було здійснювати такий дослід, а тим паче — залучати до нього друга. Мені справді дуже шкода.

— Ви знаєте, — відповів я, вражений Холмсовою нечуваною лагідністю, — що допомагати вам — найбільша честь і радість для мене.

Тоді він знову заговорив, як і звичайно, — напівусміхненим, напівдошкульним голосом:

— І все-таки не варто було наражати себе на небезпеку збожеволіти, любий мій Ватсоне. Звичайно, сторонній спостерігач вирішив би, що ми схибнулися ще до цього безглузлого дослідю. Правду кажучи, я й сам не уявляв, що дія отрути виявиться такою миттєвою й сильною. — Кинувшись до будинку, він виніс звідти в простягнутій руці лампу й кинув до ожинових кущів. — Хай кімната трошки провітриться. Гадаю, Ватсоне, тепер у вас немає й тіні сумніву, як сталася ця трагедія?

— Ані найменшого сумніву.

— Проте причина незрозуміла так само, як і раніше. Ходімо до альтанки й там про все поговорімо. В мене досі горло дере від цієї гидоти. Отже, насамперед слід визнати, що всі докази свідчать про те, що першого разу злочинцем був Мортімер Трідженіс, хоча другого разу саме він став жертвою. Передусім ми повинні пам'ятати, що в родині сталася сварка, а потім — примирення. Якою лютою була ця сварка і яким щирим — примирення, сказати ми не можемо. І все-таки цей Мортімер Трідженіс, із його лисячим видом і хитрими очима, що блищать з-під окулярів, здався мені досить-таки злопам'ятливою людиною. Згадайте: саме він повідомив про те, що в садку хтось ворушився, аби відвернути нашу увагу від справжньої причини трагедії. Він чомусь хотів збити нас зі сліду. І, нарешті, якщо не він кинув отой порошок у камін, виходячи з кімнати, то хто ж іще? Адже все це сталось відразу після того, як він пішов. Якби там з'явився хтось інший, уся родина встала б із-за столу. Але в тихому Корнвелі гості не приходять пізніше від десятої вечора. Отже, всі докази свідчать, що злочинець — Мортімер Трідженіс.

— То його смерть, виходить, була самогубством?

— Так, Ватсоне, таке припущення має право на існування. Людину, яка має вину на душі, яка згубила свою власну родину, каяття могло підштовхнути до самогубства. Але проти цього є вагомі докази. На щастя, є в Англії людина, що все про це знає, тож я потурбувався про те, щоб ми почули всі подробиці з її уст. Аж ось і він! Сюди, будь ласка, на оцю стежку, докторе Леоне Стерндейле. Ми саме провели в будинку хімічний дослід, тож наша затишна кімнатка не придатна до вітання такого шановного гостя.

Я почув стукіт хвіртки в садку, й на стежці з'явилася велична постать славетного африканського мандрівника. Дещо здивований, він попрямував до простенької альтанки, де ми сиділи.

— Ви посилали по мене, містере Холмсе? Я одержав ваш лист годину тому, отож і прийшов, хоч і не розумію, чому я повинен коритися вашій волі.

— Сподіваюсь, ви все зрозумієте, коли ми поговоримо, — відповів Холмс. — А поки що я дуже вдячний вам, що ви прийшли. Пробачте нам цей прийом на свіжому повітрі, але ми з моїм другом Ватсоном мало не додали новий розділ до "Корнвелського жаху", як це зветься в газетах, і через те віддаємо перевагу чистому повітрю. Може, це навіть краще, бо ми тепер розмовлятимемо, не боячись чужого вуха, тим паче, що ця справа стосується вас безпосередньо.

Мандрівник вийняв з рота сигару й суворо позирнув на мого друга.

— Я щось не доберу, сер, — мовив він, — що ви маєте на увазі, коли говорите, що це стосується мене безпосередньо.

— Убивство Мортімера Трідженіса, — відповів Холмс.

Цієї хвилини я пошкодував, що не маю при собі зброї. Стерндейлове люте обличчя спалахнуло, очі заблищали, жили на лобі набрякли, як мотузки, й він, стиснувши кулаки, підскочив до мого друга. Але тут-таки зупинився й нелюдським зусиллям волі повернув собі крижаний, мертвотний спокій, що таїв у собі, мабуть, не меншу небезпеку, ніж попередній нестримний спалах.

— Я так довго жив серед дикунів, поза законом, — сказав він, — що сам установлюю для себе закони. Не забувайте про це, містере Холмсе; я не хотів завдати вам болю.

— Я теж не хотів завдати вам болю, докторе Стерндейле. Найпростіший доказ цього — те, що я, знаючи все, покликав вас, а не поліцію.

Стерндейл засапано сів, напевно, вперше за все своє сповнене пригод життя відчувши страх. Не можна було встояти перед непорушним Холмсовим спокоєм. Наш відвідувач на якусь хвилину завагався, то стискаючи, то розчіплюючи свої велетенські кулаки.

— Про що це ви? — спитав він нарешті. — Коли це шантаж, містере Холмсе, то ви не на того натрапили. Про що це ви?

— Я скажу вам, — мовив Холмс, — і скажу тому, що сподіваюся щирості у відповідь на мою щирість. Що я вчиню далі, залежатиме тільки від вашого виправдання.

— Мого виправдання?

— Так, сер.

— Виправдання в чому?

— В убивстві Мортімера Трідженіса.

Стерндейл витер хустинкою спітніле чоло.

— Що далі, то гірше, слово честі, — мовив він. — Невже основа всіх отих ваших успіхів — такий майстерний шантаж?

— Це ви, — суворо відповів Холмс, — шантажуєте мене, докторе Стерндейле, а не я вас. Як доказ наведу вам ті факти, на які спираються мої висновки. Ваше повернення з Плімута тоді, коли ваші речі вже попливли до Африки, найперше дало мені знати, що під час відтворення цієї драми на вас слід звернути особливу увагу...

— Я повернувся, щоб...

— Я чув ваші пояснення і вважаю їх непереконливими й недоречними. Облишмо їх. Потім ви приходили розпитати мене, кого я підозрюю. Я відмовився відповідати. Тоді ви пішли до будинку священика, почекали там, не заходячи всередину, й нарешті повернулися додому.

— Звідки ви це знаєте?

— Я стежив за вами.

— Я нікого не бачив.

— Цього я й сподівався, коли стежив. Ви провели в своєму будинку безсонну ніч, обдумуючи намір, який вирішили виконати рано-вранці. Тільки-но розвиднилось, ви вийшли надвір, узяли кілька жмень червонястих камінців біля воріт і сховали їх до кишені.

Стерндейл перелякано здригнувся і здивовано поглянув на Холмса.

— Потім ви хутко подалися до будинку священика. До речі, ви взули ті самі тенісні черевики з рубчастою підошвою, що зараз на ваших ногах.

У садибі священика ви пройшли садок, перелізли через огорожу і опинилися просто під Трідженісовими вікнами. Надворі вже було ясно, але там ще спали. Ви дістали з кишені кілька камінців і жбурнули до горішнього вікна.

Стерндейл скочив на ноги.

— Та ви справжнісінький диявол! — скрикнув він.

Холмс посміхнувся з цієї люб'язності.

— Ви кинули дві або, може, три жмені, перш ніж квартирант підійшов до вікна. Ви на мигах покликали його вниз. Він поспіхом одягнувся і зійшов до вітальні. Ви влізли туди через вікно. Відбулася розмова, причому досить коротка, під час якої ви походжали туди-сюди по кімнаті. Потім вилізли надвір і зачинили за собою вікно, а далі стали на моріжку, закурили сигару й заходилися дивитися, що там діється. Нарешті, коли Трідженіс помер, ви пішли звідти тією самою дорогою. Отож, докторе Стерндейле, чим ви поясните таку поведінку, що спонукало вас на такі дії? Якщо ви дуритимете мене, то можу запевнити вас, що за цю справу візьмуться інші.

Лице нашого відвідувача посіріло, мов попіл, іще тоді, коли він слухав ці слова звинувачення. Тепер він затулив обличчя руками й глибоко замислився. Потім несподівано витяг з кишені жилета фотографію і кинув її на необтесаний стіл перед нами.

— Ось чому я це зробив, — сказав він.

То був портрет надзвичайно гарної жінки. Холмс роздивився на нього.

— Бренда Трідженіс, — мовив він.

— Так, Бренда Трідженіс, — повторив наш відвідувач. — Довгі роки я кохав її. Довгі роки вона кохала мене. Ось де таємниця мого корнвелського усамітнення, з якого так дивувалися люди. Лише тут я був біля єдиної в світі дорогої мені людини. Я не міг побратися з нею, бо маю дружину, яка покинула мене багато років тому, але недолугі англійські закони не дають мені розлучитися. Довгі роки чекала Бренда. Довгі роки чекав я. І ось чого ми дочекалися! — Його могутнє тіло здригнулось від страшного ридання, він гарячково вхопився рукою за горло, нижче від позначеної сивиною бороди. Ледве опанувавши себе, він розповідав далі:

— Священик знав про це. Він був нашим вірним другом. Він може розповісти вам, яким ангелом на землі вона була. Ось чому він послав мені телеграму, і я повернувся. Що важили для мене мої речі або Африка, коли я дізнався про долю своєї коханої? Ось де ключ до моєї загадкової поведінки, містере Холмсе.

— Далі, прошу, — сказав мій друг.

Доктор Стерндейл дістав з кишені паперовий пакуночок і поклав на стіл. На ньому було написано "Radix pedis diaboli" з червоною міткою, що позначала отруту. Він підсунув пакуночок до мене.

— Як я зрозумів, ви лікар, сер. Ви чули про таку речовину?

— "Корінь ноги диявола"? Ні, ніколи не чув.

— Це анітрохи не применшує ваших професійних знань, — сказав він, — адже це лише єдиний її зразок у Європі, крім того, що зберігається в лабораторії в Буді[64]. Він поки що не зазначений ні в фармакопєях, ані в працях з отрутознавства. Зовні цей корінь нагадує ногу — напівлюдську-напівкозячу, отож місіонер-ботанік і дав йому таке чудернацьке ім'я. В деяких землях Західної Африки його вживають для своїх обрядів шамани, і його таємницю вони ревно оберігають. Цей взірець я роздобув за

найдивовижніших обставин в Убангі. — Говорячи це, він розгорнув папірець і показав дрібку червоно-бурого, схожого на табаку порошку.

— Далі, сер, — суворо мовив Холмс.

— Я вже майже все розповів вам, містере Холмсе, та й самі ви знаєте так багато, що мені буде тільки на користь, коли ви дізнаєтеся все до кінця. Я вже згадував про те, що ми з Трідженісами — родичі. Заради сестри я товаришував з братами. Після родинної сварки цей Мортімер оселився окремо, але потім усе начебто владналось і я бачився з ним так само часто, як і з іншими. Це був хитрий, лицемірний пройдисвіт, і я з різних причин не довіряв йому, хоч і не мав жодного приводу для сварки.

Одного разу, зо два тижні тому, він завітав до мене подивитись мої африканські цікавинки. Серед інших речей я показав і цей порошок, розповівши про його дивні властивості, про те, як він збуджує нервові осередки, що викликають почуття страху, і як нещасні тубільці, яким жрець призначає це випробування, божеволіють чи помирають. Я також згадав про те, що європейська наука безсила виявити його дію. Не можу сказати, як він узяв його, бо я ні на мить не виходив з кімнати, але він, напевно, зробив це, коли я відмикав шафи й порпався в шухлядах; отож він зумів поцупити в мене трохи порошку з "кореня ноги диявола". Я добре пам'ятаю, як він закидав мене запитаннями про те, скільки треба цього порошку і як швидко він діє, але мені й на думку не спадало, що він має на меті.

Я здогадався про це лише тоді, коли в Плімуті мене наздогнала телеграма священика. Той негідник гадав, що коли я дістану звістку про це, то буду вже в морі, а потім проведу в Африці довгі роки. Але я негайно повернувся. Звичайно, тільки-но я почув про всі подробиці, як відразу зрозумів, що він вдався до моєї отрути. Тоді я прийшов до вас дізнатись, чи немає якихось інших пояснень. Але їх і бути не могло. Я був певен, що вбивця — Мортімер Трідженіс: заради грошей, знаючи про те, що коли всі його родичі збожеволіють, він сам заволодіє всім родинним майном, — він скористався порошком з "кореня ноги диявола", довів до

божевілля братів і вбив свою сестру Бренду — єдину людину, яку я кохав, яка кохала мене. Таким був його злочин. Яким же мало бути покарання?

Звернутися до суду? А де ж мої докази? Зрозуміло, що факти правдиві, та чи повірять тутешні присяжні такій химерній історії? Може, й так, а може, й ні. Але ризикувати я не міг. Моя душа волила помсти. Я вже казав вам раніше, містере Холмсе, що провів більшу частину життя далеко від законів і став урешті сам собі суддею. Так само й тепер. Я вирішив, що його спіткає та доля, на яку він прирік своїх родичів. Якби це мені не вдалося, я скарав би його власноручно. В усій Англії навряд чи знайшлася б людина, яка цінувала своє життя менше, ніж я тієї хвилини.

Я розповів вам усе. Решту ви знаєте самі. Справді, після безсонної ночі я вийшов з дому. Я знав, що добудитися його буде важко, взяв зо дві жмені камінців з купи біля воріт, про яку ви згадували, й кинув у його вікно. Він зійшов униз і пустив мене до вітальні через вікно. Я звинуватив його в злочині. Сказав, що прийшов до нього і як суддя, і як кат. Побачивши в мене револьвер, цей мерзотник упав мов підкошений у крісло. Я засвітив лампу, насипав на її абажур порошку, вийшов з кімнати й став біля вікна, готовий підстрелити його, коли він задумає тікати. За п'ять хвилин він помер. О Боже, як він помирав! Але серце моє було кам'яне, бо він не пощадив безневинної моєї коханої. Отака моя історія, містере Холмсе. Якби ви були закохані, то вчинили б, напевно, так само. Але хоч як там було, я в ваших руках. Робіть усе, що вам завгодно. Як я вже казав, моє життя для мене тепер нічого не варте.

Холмс посидів мовчки.

— Які ваші подальші наміри? — нарешті спитав він.

— Я хотів назавжди zostатися в Центральній Африці. Я ще не завершив там своєї роботи.

— То їдьте й завершуйте, — мовив Холмс. — Врешті-решт я не збираюся заважати вам.

Доктор Стерндейл підвівся на повен свій велетенський зріст, урочисто вклонився й пішов з альтанки. Холмс запалив люльку і простяг мені свій кисет.

— Цей дим менш отруйний і буде для вас приємнішим, — сказав він. — Гадаю, Ватсоне, слід погодитися, що нам не варто втручатись до цієї справи. Наші розшуки були приватні, й далі нам можна діяти на власний розсуд. Адже ви не звинувачуєте цього чоловіка?

— Звичайно, ні, — відповів я.

— Я ніколи не кохав, Ватсоне, але якби мою кохану спіткала така смерть, я вчинив би, може, так само, як наш мисливець на левів, що зневажає закони... Що ж, Ватсоне, я не зневажатиму ваш розум і не пояснюватиму того, що видно одразу. Камінці на підвіконні правили, зрозуміло, за початок мого розсліду. В садку священика таких не було. Лише звернувши увагу на доктора Стерндейла та його будинок, я побачив, звідки вони взялися. Лампа, що світила серед білого дня, і рештки порошку на абажурі були ланками цілком очевидного ланцюга. А тепер, любий мій Ватсоне, мені здається, що ми можемо викинути з голови цю справу і з чистим сумлінням повернутись до вивчення халдейських коренів, які, безперечно, залишили слід у корнвелському відгалуженні великої кельтської мови.